

**İSLÂM COĞRAFYACILARINDAN YÂKÛT b. ABDİLLAH el-
HAMAVÎ'NİN (ö. 626/1229) MU'CEMÛ'L-BÛLDÂN'INA GÖRE SİLVAN
(MEYYÂFÂRİKÎN/ميا فارقين)¹**

Kasım ŞULUL²

Özet

Makalemizde, önce -konuya giriş mahiyetinde- İslâm coğrafya literatürü ve Yâkût el-Hamavî ile *Mu'cemü'l-Büldân*'ı hakkında kısaca bilgi vereceğiz. Sonra İslâm coğrafya literatüründe genelde Meyyâfârikîn diye zikredilen, ortaçağda önemli bir İslâm kenti ve günümüzde Diyarbakır iline bağlı Silvan ilçe merkezi olan bu yerleşim biriminin siyasi tarihine kısaca temas edeceğiz. Daha sonra Meyyâfârikîn hakkında Yâkût el-Hamavî'nin *Mu'cemü'l-Büldân*'ında bulunan bilgileri tespit ve tahlil etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Yâkût el-Hamavî, *Mu'cemü'l-Büldân*, İslâm coğrafya literatürü, Silvan/Meyyâfârikîn, Diyarbakır.

SILWAN IN YAQUT AL-HAMAWI'S MU'JAM AL-BULDAN

Abstract

In this paper, introductory information about geography literature in Islam, Yaqut, his work, Mujam, was given. Then, the political history of the town Silwan in Diyarbakir, generally known as Mayyafariqin Islamic geographical literature, was briefly mentioned. Lastly, the accounts in Mujam about Silwan was selected and analyzed.

Key Words

Silwan/Mayyafariqin, Yaqut Al- Hamawi, *Mu'jam Al-Buldan*, geography literature in Islam, the political history of the town Silwan, Diyarbakir.

---

¹ Bu makale, Silvan kaymakamlığı tarafından tertip edilen: "ULUSLARARASI SİLVAN TARİHİ SEMPOZYUMU"nda bir tebliğ olarak sunulmak üzere kabul edilmiştir.

² Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyât Fakültesi, İslâm Tarihi Öğretim Üyesi, kasimsulul@gmail.com

Giriş

Tirli (Sûr) Marinus (ö. 130 -?-) ile Batlamyus'un¹ o zamanki dünyayı tanıtan kitaplarına ad olarak verdikleri *geographia* kelimesi, Grekçe'de "yeryüzünü anlatan yazı" manasını taşımaktadır. Kelime *cuğrâfiyâ* şeklinde Arapça'ya geçmiş ve Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zührî (12. yüzyıl), İbn Saîd el-Mağribî (13. yüzyıl) gibi Arap coğrafyacıları tarafından da kullanılmıştır. Daha önce ise Harizmî (ö. 232/847'den sonra), eserine *coğrafya* kelimesinin Arapça karşılığı olarak düşündüğü *sûretü'l-arz* adını verirken Mes'ûdî (ö. 345/956), kelimeyi *kat'ü'l-arz* şeklinde anlamlandırmıştır. Başlangıçta -Müslümanlar tarafından geliştirilen- coğrafya ile ilgili bilgiler, astronomi, kozmoğrafya, felsefe, matematikî coğrafya gibi ilimler içinde ve seyahatnamelerde dağınık şekilde bulunurdu. O dönem yazarları, coğrafi eserlere *el-mesâlik ve'l-memâlik*, *kitâbü'l-büldân*, *suverü'l-ekâlâm* ve *kitâbü nüzheti'l-mustâk fi ihtirâki'l-afâk* gibi değişik isimler vermişlerdir.³

İslâm öncesinde Araplar, Arabistan ve komşu bölgelere dair bazı coğrafi malumata, gökyüzü, yıldızlar ve gezegenlerin hareketleriyle ilgili günlük gözleme dayanan bazı bilgilere sahiptiler. Seyahat, takvim ve hava tahmini gibi konularda bu bilgilerden yararlanıyorlardı.⁴

İslâm'la birlikte Müslümanların coğrafi bilgilere ihtiyaç hissi; din, çevre, idare, bilim, ticaret ve askeri seferler gibi faktörlerce uyarılıp harekete geçirilmiş ve daha kapsamlı bir coğrafi bilgilendirme süreci başlamıştır.

İslâm coğrafya literatürünün önemli bir kısmını oluşturan coğrafi sözlüklerdir. Bu ansiklopedik coğrafi sözlüklerden biri olan *Mu'cemü'l-Büldân*'ın müellifi Yâkût el-Hamavî'dir. O, uzun ticaret gezilerinden elde ettiği tecrübelerini ve müşahedelerini bu kapsamlı eserinde bir araya getirmiştir. Müellif, eserini telif ederken Merv ve Halep kütüphanelerindeki kitaplardan da yararlanmış. Halep'teki çalışmalarında -Halep Eyyubileri (1183-1260) hükümdarı Gıyaseddîn'in (1186-1216) veziri- Cemaleddîn el-Kıftî'nin (1172-1248)⁵ büyük yardımlarını gördüğünden eserini ona ithaf etmiştir.

¹ Ptolemaios (ö. 168 -?-).

² Yeryüzü araştırması.

³ Bu müelliflerin kaleme aldıkları eserlerden şehirlerin ve ülkelerin anlatımına özel ihtimam gösterenleri *büldân*, büyük yol arterlerine ve ülkelere tahsis olunanları *el-mesâlik ve'l-memâlik*, haritaya önem verenleri de *sûretü'l-arz* diye isimlendirilmiştir.

⁴ Câhiliye devri insanları yıldızları, geceye yol bulmak, meteorolojik olaylar ve iklim değişiklikleri konusunda bilgi edinmek amacıyla gözlemlemişlerdir. Gündelik hayat içindeki gözlem ve tecrübeler neticesinde yıldızların hareketleriyle hava durumu ve iklimler arasında ilgi kuran, halk astronomisi ve meteorolojisi sayılan "envâ" adlı bir bilgi dalı (ilmü'l-envâ) ortaya çıkmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (ö. 276/889), *Edebü'l-Kâtib*, Mısır 1312 (el-Hemmâm Ziyâüddîn Ebü'l-Feth Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm el-Mûsîlî'nin *el-Meseli's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib* adlı eserin kenarında), s. 44; Muharrem Çelebi, "Envâ", DİA, XI,257-258.

⁵ Yâkût el-Hamavî, eserinin muhtelif yerlerinde, Cemaleddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf b. İbrahim b. Abdilvâhid e-Şeybânî el-Kıftî'den Halep veziri, el-vezir, el-kebîr, el-âlim ve el-kâdî gibi sıfatlarla ve dua cümleleriyle bahseder. Cemaleddîn el-Kıftî (Kıft 1172 - Halep 1248), Kahire'de öğrenim gördü. Halep'e giderek Halep Eyyubileri hükümdarı olan Selaheddîn'in kardeşi Gıyaseddîn'in (iktidar: 1186-1216)

Alfabetik tarzda telif olunan bu ansiklopedi, Kurtubalı Ebû Ubeydullah el-Bekrî'nin (ö. 487/1094 veya 496/1103) eserinin sınırlı alanını oldukça aşmıştır. Zira, *Mu'cemü'l-Büldân*, el-Bekrî'nin eserindeki bütün bilgilere yer vermekle kalmayıp aynı zamanda İslâm literatüründeki bütün yer adlarını kapsamakta ve bu yerlerle ilgili tarihî ve ilmî yeni bilgiler vermektedir. Eserde, evvela her coğrafi adın okunuş şekli verilmektedir, ardından çoğu zaman ele alınan coğrafyayla ilgili daha önceki müelliflerin verdikleri bilgiler aktarılmaktadır. Sunduğu bilgiler nedeniyle *Mu'cemü'l-Büldân*, birinci sınıf bir coğrafya kitabı ve coğrafi sözlük olmanın yanında edebiyat tarihi incelemeleri için de zengin muhtevalı bir eserdir.¹

Mu'cemü'l-Büldân'da Meyyâfârikîn hakkında bulunan bilgilere geçmeden önce bu şehrin, siyasi tarihine kronolojik bağlamda kısaca temas etmekte yarar vardır.

I. SİLVAN'IN SİYASİ TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Silvan'ın ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte oldukça kadîm bir geçmişe sahip olduğu muhakkaktır.² Şehir, Persler'in, Romalılar'ın (İ. Ö. 69), Roma İmparatorluğu ikiye bölündükten (İ.S. 395) sonra payına düştüğü Bizans Devleti'nin (Doğu Roma) ve Sâsânîler'in egemenliğinde kaldı.

Suriye ve Irak'ın fethinden sonra Halife Hz. Ömer (634-644), Hz. Peygamber'in ashâbından İran fatihi ve aşere-i mübeşşere (hayattayken cennetle müjdelenen on sahâbî)den ³ olan Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan İyâz b. Ganem komutasında el-Cezîre⁴ bölgesine bir ordu göndermesini emretmiş, bunun neticesinde el-Cezîre'nin -aralarında Silvan da olmak üzere- şehirleri sulh yoluyla, toprakları ise savaşla fethedilmiştir (19/640).⁵

---

hizmetine girdi ve onun veziri oldu. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Aziz Gıyaseddîn döneminde (iktidar: 1216-1237) de görevinde kaldı. *Kitabu İhbari'l-Ulema fi Abhari'l-Hükema* adlı kitabı, tarih ve edebiyat tarihi üzerine yazdığı yapıtların en önemlisidir.

¹ Bkz. İbn Havkal v.dğr., *Müslüman Coğrafyacıların Gözleriyle Ortaçağ'da Türkler*, derleyen ve Türkçe'ye çeviren: Yusuf Ziya Yörükân, Notlarla yayına hazırlayanlar: Mehmet Şeker v. dğr., İstanbul 2004; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998; S. Maqbul Ahmed – Mahmut Ak, "Coğrafya" md., DİA, VIII,50-66; Abdurrahman Fehmi Efendi, *İslam Medeniyeti Tarihi*, haz. Hüseyin Elmalı-Cüneyt Eren, İzmir 2005; Murat Ağarı, *İslâm Coğrafyacıları Ve Müslüman Coğrafyacıları –Doğuşu Gelişimi Ve Temsilcileri-*, İstanbul 2002.

² Ahmet Savran, "Meyyâfârikîn", DİA, XXIX,511.

³ Daha fazla bilgi için bkz. A. Aydın – İ. L. Çakan, "Aşere-i mübeşşere", DİA, III,547.

⁴ "سميت جزيرة ألحما بين بحري الفرات ودجلة وهي تشتمل عندهم على ثلاثة أسماخ: أحدها: ديار ربيعة. والثاني: ديار مضر. والثالث: ديار بكر. فأما ديار ربيعة ففيها من البلاد مماليك بلاد الموصل: بلد وأدرمة ونصيبين وهي القصبة ودارا والخابور ورأس العين وسنجر وجزيرة بني " عمر " . وأما ديار مضر: فحران وهي القصبة ، والرها والرقة وسروج. وأما ديار بكر فأمهات بلادها: ميفارقين وأرزن وأمد، ومادين.

Bkz. İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîretu fi Zikri Umerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, (el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09), I,112.

⁵ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî (ö. 279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, Ankara 1987, s. 251,252; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîretu fi Zikri Umerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, (el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09), I,112-113.

Daha sonra Emeviler (661-750), Abbâsiler (749-1258), Hamdaniler (905-1004), Mervaniler (1004-1085), Selçuklular (1085-1194), Artuklular (1202-1220) ve Eyyubiler'in eline geçen kent, Moğol istilası sırasında (1260) büyük hasar gördü. İlhanlı Devleti parçalanınca (1353), bir süre Celayirliler'in yönetiminde kaldı ve Timur istilasından (1395-1405) sonra, önce Karakoyunlular'a (1406-1488), sonra da Akkoyunlular'a (1468-1501) bağlandı. Safeviler'in egemenliği altında bulunduğu sırada Şah İsmail'e karşı Çaldıran zaferini (1514) kazanan Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden dönerken İran üzerine gönderdiği Diyarbakır beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından Koçhisar Savaşı'ndan (1517) sonra alınarak Osmanlı topraklarına katılan Silvan, Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancak merkezi oldu. Bugün Türkiye'mizin Diyarbakır ilinin ilçe merkezlerinden biridir.¹

Silvan'ın siyasi tarihine kronolojik kısa bir temastan ve İslâm coğrafya literatürünün olgun meyvelerinin genelinde hem çeşitli vesilelerle hem müstakil başlıklar altında mutlaka Meyyâfârikîn'den bahsedildiğini belirttikten sonra *Mu'cemü'l-Büldân*'da Meyyâfârikîn ile ilgili bilgilerin tespit ve tahliline geçebiliriz. *Mu'cemü'l-Büldân*'da muhtelif vesilelerle 13 maddede 25 defadan fazla Meyyâfârikîn ismi zikredilir.² Eserinin 4. cildinde mim ve yâ harfleriyle başlayan şehirler (باب الميم والياء وما يليهما) hakkında bilgi verirken Meyyâfârikîn'e dört sayfa tahsis eder ve şehrin başta coğrafi durumu hakkında olmak üzere bilgi verir.³

II. Mu'cemü'l-Büldân'da Meyyâfârikîn İsmi'nin Menşei ve Siyasi Tarihiyle İlgili Bilgiler

İslâm kaynaklarında şehrin adı, Meyyâfârikîn, Mâfârikîn, Mefârikîn ve Fârikîn şeklinde de geçen şehir Âramice'de Maypharkath,⁴ Grekçe'de Martyropolis (şehidler şehri), Süryânîce'de Miphkeret, Muhârikîn, Muphargin ve Ermenice'de Nphkert adlarıyla tanınır.⁵ İslâm kaynaklarında kelimenin menşei ilgili olarak da farklı görüşlere yer vermişlerdir.⁶ Yâkût el-Hamavî, –ilgili maddede– şehrin ismini Meyyâfârikîn diye zapt eder ve kelimenin yazılış ve okunuşu ile ilgili bilgi verir.⁷ O, Meyyâfârikîn'in -

¹ Besim Darkot – W. Barthold, “*Meyyâfârikîn*”, İ. A. (MEB), VIII,195-201; A. Savran, “*Meyyâfârikîn*”, DİA, XXIX,511-512.

² Bkz. Yâkût b. Abdillâh el-Hamavî (ö. 626/1228), *Mu'cemü'l-Büldân*, (el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09), I,91,452; II,217,222,407,415; III,307,495; IV,190,191,192,193,309.

³ *Mu'cemü'l-Büldân*, IV,190-193.

⁴ *Ta'rif bi A'lâmi'l-Vârideti fi'l-Bidâyeti Ve'n-Nihâyeti Li İbn Kesîr*, (el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09), II,346.

⁵ A. Savran, “*Meyyâfârikîn*”, DİA, XXIX,511.

⁶ Bkz. *Ta'rif bi A'lâmi'l-Vârideti fi'l-Bidâyeti Ve'n-Nihâyeti Li İbn Kesîr*, II,346; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'camu Mâ İsta'cem*, (el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09), I,348; Muhammed b. Abdilmünim el-Himyerî, *er-Ravdu'l-Mu'târ fî Haberî'l-Aktâr*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut 1980 (el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09), s. 567; İbnü'l-Verdî, *Harîdetu'l-Acâib ve Ferîdetu'l-Garâib*, (el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09), I,21; el-Makdisî el-Bişârî, *Absenu'l-Takâsîm fî Ma'rîfeti'l-Akâlim*, (el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09), I,48,49; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîretu fî Zikri Umerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, (el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09), I,112,113.

⁷ ميافارقين: بفتح أوله وتشديد تانيه ثم فاء وبعد الألف راء وقاف مكسورة وياء ونون

Erzen,¹ Âmid ve Mardin gibi- Diyârubekr² bölgesinin en meşhur yerleşim birimlerinden biri olduğunu belirtir. Yâkût el-Hamavî, Meyyâfarikîn'in Câhiliye şairinde zikredildiğini gösteren örnekler de kaydeder. O, Meyyâfarikîn, kelimesinin menşei ile ilgili iki görüşe yer verir:

1- İsim mürekkep bir kelime olup Farsça menşelidir. Buna göre şehrin kurucusu “Meyâ” adında bir bayan olup şehri Farsça’da “بارحين” denilen yoğun dikenlik, kamışlık ve çalılıklarla kaplı bir bölgede kurmuştur. Böylece şehre kurucusunun ismi verilmiştir. Bu görüşün devamı olarak Yâkût el-Hamavî, şehirdeki taş yapıların Enûşîrvân b. Kubât’tan, kerpiç yapıları Pervîz’den kalma bir gelenek olduğunu kaydeder.

eş-Şarkî b. el-Kutâmî, buna muhalif bir şekilde “Meyâ”nın bir grup vadinin, “Farikîn” ise şehri kuran bayanın ismidir. Ve kelime “Farikîn Vâdileri” (أودية فارقين) anlamına gelir.³

2- Yâkût el-Hamavî’nin -teferruatlı bir şekilde- naklettiği hikayeye göre şehrin eski adı Medûr-Sâlâ’dır (مدورصالا) ve anlamı “din kurbanlarının şehri”dir. Şehre bu ismi, piskopos Mârûsâ b. Layûtâ (tarihi faaliyetleri takriben 383-420 yılları arasında olmuştur) vermiştir. Denildiğine göre, zamanla bu kelime –aralarında tezat olsa da- Meyyâfarikîn şeklini almıştır.⁴

Yâkût el-Hamavî, Meyyâfarikîn’den bahsederken bazen buranın siyasi tarihi hakkında az da olsa bilgi vermiştir. Şöyle ki:

Diyârubekr bölgesinin iki önemli kenti olan Meyyâfârikîn ve Âmid, İran Sâsânî İmparatoru Enûşîrvân’ın babası Kubât b. Feyrûz tarafından Bizanslılar’ın elinden (589) alınmıştır.⁵ Meyyâfârikîn, İmparator Maurikios’un II. Hüsrev’e yaptığı yardıma

¹ Ajanslar, 24 Ekim 2007 Çarşamba günü, “kayıp kent Erzen bulundu” şeklinde bir haber geçmiştir. Haberin bir kısım ayrıntıları şöyledir: “Batman Kozluk ilçesi Oyuktaş köyü Yeşilyurt mezrasındaki ören yerinde yüzey araştırması yapan tarihçiler, Hasankeyf ile aynı döneme ait Antik kent Erzen’in kalıntlarına ulaştı. XIII. yüzyıl ortalarında söz konusu şehri ziyaret eden meşhur İslam coğrafyacılarından İbn Şeddâd’ın zikrettiği balıklı havuzdan yola çıkan tarihçiler, yüzeyde açıkça görülebilen bir takım kalıntıların, Dilmaçoğullarının başkentinin yani, XII. ve XIII. yüzyıl kaynaklarında tasvir edilen Erzen’in burası olması gerektiğini ileri sürdü. Çalışmalarla ilgili bilgi veren proje yürütücülerinden Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Adnan Çevik, XI. yüzyılın sonlarından itibaren yaklaşık üç asır boyunca Dilmaçoğullarına başkentlik yaptığı ileri sürülen kent, dönemin kaynaklarına göre, bu süre zarfında zengin ve mamur görüntüsüyle Amid (Diyarbakır), Mardin ve Hasankeyf ile birlikte Yukarı Dicle Havzası’nın dört büyük şehri arasında yer aldığını ifade etti. Çevik, ayrıca, kentin Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Artuklular’dan sonra en uzun ömürlü ikinci Türkmen beyliği olduğunu ileri sürdü”.

² ديار بكر: هي بلاد كبيرة واسعة تسب إلى بكر بن وائل بن قاسط بن هنب بن أفصى بن دُعَمى بن جدبلة بن أسد بن ربيعة بن نزار بن معد بن عدنان وحدها ما غرب من دجلة إلى بلاد الجبل المطل على نصيبين إلى دجلة ومنه حصن كيفا وأمد ومبارقين وقد يتجاوز دجلة إلى سعرت وحيران وحبي وما تثل ذلك من البلاد ولا يتجاوز السهل.

Bkz. *Mu’cemü’l-Büldân*, II,258.

³ İbn Şeddâd, *el-A’lâku’l-Hatiretu fî Zikri Umerâ’ş-Şâm ve’l-Cezîre*, I,155.

⁴ Ayrıca bkz. el-Kazvinî, *Âsârü’l-Bilâd ve Abbâru’l-İbâd*, (el-Mektebetü’ş-Şâmîle el-İsdârü’s-Sânî, 2.09), I,232;

B. Darkot – W. Barthold, “*Meyyâfârikîn*”, İ. A. (MEB), VIII,196.

⁵ *Mu’cemü’l-Büldân*, I,91.

karşılık olarak 591'de Bizanslılar'a iade edildi ve İmparator Herakleios burayı İslâm fethine kadar (640) elinde tuttu.¹

Hamdânîler'in (905-1004) Halep şubesi emiri Seyfûddevele Ali b. Ebi'l-Heycâ b. Hamdân, İhşidîler'le (935-969) yapılan anlaşma neticesinde Kuzey Suriye'nin Rebûlâhîr 336/Kasım 947 tarihinde Hamdânîler'in tasarrufuna bırakılmasından itibaren, Bizans ile devamlı bir mücadeleye girmiştir. Seyfûddevele Ali, (suğûr)² 349-351/960-962 yıllarında, sınır bölgelerinde meydana gelen mücadelelerde aldığı yenilgiler üzerine Meyyâfârikîn'e çekilmek zorunda kalmıştır.³ Seyfûddevele Ali, başlangıçta ve yukarıda zikredilen tarihlerde Bizans'a karşı başarı elde edemediyse de 953'ten itibaren önemli zaferler kazanmış ve kumandan Bardas Phokas'ın oğlu Kostantinos'u esir almıştır.⁴

III. Mu'cemü'l-Büldân'da Meyyâfârikîn Coğrafi Konumu ve Çevresiyle İlgili Bilgiler

Bugünkü coğrafi veriler doğrultusunda Meyyâfârikîn'in, Diyarbakır havzasının kuzeyini kuşatan Güneydoğu Torosları'nın eteğinde, Diyarbakır'ı Bitlis'e bağlayan ana yol üzerinde ve deniz seviyesinden 825 m. yükseklikte bulunduğu kısaca ifade edilebilir. Şehir Muş ovasında genişleyen Murat ırmağı (Doğu Fırat) vâdisini, suları Dicle nehrine dökülen Diyârbekir havzasından ayıran Güneydoğu Toros dağlarının yüksek seddi önünde uzanan, kısmen meşe çalılıkları ile örtülü alçak dağlar (Hazro ve Erbat dağları) ile güneye doğru genişleyen ovanın temas sahasında, deniz seviyesinden 850 m. yükseklikte, dağ eteğini batı-doğu genel istikametinde takip eden kadîm yol üzerinde bir merhale teşkil etmekte olup, Diyarbakır'ın 84 km. kuzeydoğusunda, Dicle nehri vâdisininin 40 km. kuzeyinde, bu nehrin başlıca kollarından Batman çayı vadisininin 22 km. batısında bulunmakta, kuzeydeki tepelerden doğan küçük bir dere (Farkîn suyu), buradan geçerek, 25 km. kadar güneyde Batman çayına karışmaktadır.⁵

Yâkût el-Hamavî, Batlamyus'u kaynak göstererek Meyyâfârikîn'in boylamı 74 derece - 40 dakika, enlemi 37 derece – 30 dakika olup beşinci iklimde⁶ yer aldığını

¹ B. Darkot – W. Barthold, “Meyyâfârikîn”, İ. A. (MEB), VIII,196; A. Savran, “Meyyâfârikîn”, DİA, XXIX,511.

² Yâkût el-Hamavî'nin konuyla ilgi ifadeleri şöyledir: “كل موضع قريب من أرض العدو يسمى نغراً. النغرة: بالفتح ثم السكون وراء. كل موضع قريب من أرض العدو يسمى نغراً. وهو في مواضع كثيرة منها نغرة الشام وجمعه نغور وهذا الاسم يشتمل بلاداً كثيرة Bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, I,451.

³ *Mu'cemü'l-Büldân*, I,452.

⁴ Nasuhi Ünal Karaarslan, “Hamdânîler”, DİA, XV,446-447; C. E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, çev. E. Merçil – M. İpşirli, İstanbul 1980, s. 63.

⁵ B. Darkot – W. Barthold, “Meyyâfârikîn”, İ. A. (MEB), VIII,195; A. Savran, “Meyyâfârikîn”, DİA, XXIX,511.

⁶ İslâm coğrafya literatüründe iklim, ekvator dan kuzey kutbuna doğru yeryüzünün ayrıldığı yedi bölgeden her biri; coğrafi alan, mıntıka, diyar. İklim, Grekçe "meyil" anlamındaki klima kelimesinin Arapçalaşmış şeklidir (çoğulu ekâlîm). Gerçekten de iklim sistemi, güneşin ekvatora göre az veya çok kazandığı eğilim üzerine dayandırılmıştır. Kelime Arapça'ya Farsça aracılığıyla "bölge" anlamını da kazanarak girmiş ve bu anlamıyla coğrafya ile ilgili birçok kitap adı içerisinde yer almıştır. "Felekü'l-burûc" yerine kullanılan

kaydeder. Sâhibuzzîc'e¹ göre ise Meyyâfarikîn'in boylamı 57.75 derece, enlemi 38 derecedir.

Yâkût el-Hamavî'nin naklettiği Hıristiyan efsanesinde şehrin Mârûsâ b Layütâ zamanında inşa edilen binalar hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bundan önce ise o, dönemin astronomik ve astrolojik veriler muvacehesinde Meyyâfarikîn'in konumuna dair bilgi verilmektedir.

Yâkût el-Hamavî, Diyârubekr bölgesinde bulunan yerleşim birimleri, dağ, nehir vs. gibi yerler hakkında bilgi verirken Meyyâfarikîn'e atıflar yapar ve ele aldığı konu hakkında Meyyâfarikîn ile ilişki kurarak açıklamalar yapar. Şöyle ki:

Yâkût el-Hamavî, Dicle nehri hakkında bilgi verirken Meyyâfarikîn'den bahseder. Meyyâfarikîn ile Âmid (Diyarbakır) arasında yer alan Salb Vadisi'nde (وادي صلب) bulunan küçük çaplı birçok akarsuyun Dicle'ye aktığını kaydeder.¹

"iklimü'r-rü'yâ" tabirinde de geçen terim günümüzde daha çok hava şartlarını ifade etmektedir (Mahmut Ak, "İklim", DİA, XXII,28-30). İbn Haldûn'un konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: "Bil ki, âlemin hâllerini araştıran filozofların kitaplarında, yeryüzünün, etrafı sularla kaplı ve küre şeklinde olduğu açıklanmıştır. Ancak Allah, diğer bütün canlıların üzerinde yeryüzünün halifesi olacak insanla birlikte orada canlıların yaşamasını dilediğinden, küre şeklindeki dünyanın, tıpkı suyun üzerine çıkmış bir üzüm tanesi gibi, bazı yerlerinden sular çekilmiştir. Bu durumdan (bu tasavvurdan), suyun yeryüzünün altında olduğu sanılabilir. Ancak bu doğru değildir. Yeryüzünün doğal olarak altı, onun iç kısmı ve merkezidir. Yani herkesin ondaki madenleri çıkarmak için yöneldiği kısım. Yeryüzünü kaplayan sular ise onun üzerindedir. Eğer suların bir kısmının yeryüzünün altında olduğu söylenirse, bilinmeli ki bu ancak yeryüzünün diğer taraflarına nispetle alttır. Dünyanın, suların çekilmiş olduğu yerleri, ki yerküre yüzeyinin yansıdır, daire şeklindedir ve her taraftan denizle kuşatılmıştır. Karaları her taraftan kuşatan bu denize "muhit" (çevreleyen, kuşatan) denir. Diğer dillerde, "leblâye" ve "okyanus" gibi adlarla isimlendirilir. Yine "yeşil deniz" ve "kara deniz" de denir. Dünyadaki karaların, yer kürenin yarısı kadar veya daha az olduğunu söylemişlerdir. Meskun yerler ise bu miktarın dörtte biridir ve yedi kuşağa ayrılır. Hattu'l-İstivâ (ekvator çizgisi), doğudan batıya doğru yerküreyi ikiye ayırır. Yerkürenin uzunluğu (çapı) bu çizgi kadardır ve "Feleku'l-Burûc" mıntkasının (Güneş'in bir senede gökyüzündeki burçlardan geçerek kat ettiği yol/yörünge) ve "muaddilu'n-mehâr" dairesinin (gece ve gündüzün eşit olduğu dairenin) yörüngedeki en uzun çizgi olması gibi, yerküredeki çizgilerin en uzununu da budur. Feleku'l-Burûc mıntkası, üç yüz altmış dereceye ayrılır. Bir derece, dünya mesafesiyle yirmi beş fersahtır. Bir fersah on iki bin zira'dır (arşındır) ki bu da üç mil yapar. Çünkü bir mil dört bin zira' eder. Bir zira yirmi dört parmaktır. Bir parmak da sırt sırta dizilmiş altı adet arpa tanesi kadardır. Yörüngeyi ortadan ikiye ayıran ve yerküredeki ekvator çizgisine karşılık gelen muaddilu'n-nehâr dairesi ile her iki kutup arasında doksan derece vardır. Ancak ekvatorun kuzeyinde, meskun yerler ancak altmış dördüncü dereceye kadardır. Ondan sonrakiler şiddetli soğuk ve buzullar nedeniyle boştur. Aynı şekilde güney tarafı da şiddetli sıcaklık yüzünden boştur. İnşallah bütün bunları açıklayacağız. Yeryüzünü ve yeryüzündeki meskun yerleri, sınırlarını, şehirleri, dağları, denizleri, nehirleri ve çölleri inceleyen (M.S. 2. yüzyılda yaşamış Yunanlı coğrafya ve astronomi bilgini) Cloude Ptoleme (Coğrafya kitabında) ve ondan sonra da "Rojer Kitabı"nın müellifi gibi bilginler, yeryüzündeki meskun yerleri, doğuyla batı arasında genişlikleri eşit, uzunlukları farklı olan hayali çizgilerle yedi iklime ayırmışlardır. Buna göre birinci iklim ikinciden, ikinci üçüncüden ve aynı şekilde sonra gelenler bir öncekinden küçüktür. Suyun çekilmesiyle ortaya çıkan (karasal) dairenin durumundan dolayı yedinci iklim en kısasıdır. Sonra bu iklimlerden her birini, doğudan batıya doğru birbirini takip eden on kısma ayırmışlar ve her bir kısım ve orada yaşayan toplumlar hakkında bilgi vermişlerdir." Bkz. *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, İstanbul 2004, I,82-83.

¹ Yâkût el-Hamavî, eskiden hem gökbilim hem de yıldız hareketlerini ve yerlerini göstermek için düzenlenmiş cetvel anlamına gelen zîc müellifi olarak eserinin ilk başlarında (bkz. I,2) Muhammed b. Mûsâ el-Havârizmî'yi, ilerleyen sayfalarda bir yerde (bkz. I,234) ise Muhammed b. Câbir el-Bettânî'yi kaydeder.

Darbü'l-Kilâb (Köpekler Yolu: دَرْبُ الكلاب), Diyârubekr'de Sâtîdmâ'nın (ساتيدما) yanında ve Meyyâfârikîn'e yakındır.²

Zûr (زور), Meyyâfârikîn'e yakın bir yerde Dicle'ye akan bir nehirdir.³ Sâtîdmâ (ساتيدما), Meyyâfârikîn ve Siirt (سعرت) arasında yer alan bir dağdır.⁴

Fâfân, Dicle'ye yakın, Meyyâfârikîn'in alt kısmında bir mevki (موضع) olup bu mevkide Tel Fâfân (تل فافان) diye meşhur olmuş bir tepe de bulunmaktadır ve yine bu mevkiye yanı başında Dicle'ye akan er-Razm vadisi (وادي الرزم) bulunmaktadır.⁵

Kekle (كلك), Meyyâfârikîn ile Ermeniye arasında bir mevki olup, bir zamanlar Patrik Bukrât (بقراط البطريق) burada yaşardı ve buradan çıkıp Dicle'ye akan bir nehir bulunmaktaydı.⁶

el-Hettâc (العتاخ), Diyârubekr'de korunaklı sağlam bir kale olup Meyyâfârikîn'e yakındır.⁷

Yukarıda nakledilen bilgilerin güncelleştirilmesi ayrı bir araştırma konusu olduğunu hatırlatmamız gerekir ki maalesef biz bunu şimdilik yapamadık.

IV. Mu'cemü'l-Büldân'da Meyyâfârikîn İle İlgili Bölüm:⁸

ميافارقين: بفتح أوله وتشديد ثانيه ثم فاءٍ وبعد الألف راءٍ ووقف مكسورة وياء ونون، قال بعض الشعراء:

فإن يكُ في كيل اليمامة عُسرة ... فما كيلُ ميافارقين بأعسرا
وقال كُتَّير:

مشاهد لم يعفُ التثنائي قديمها ... وأخرى بميافارقين فموزن⁹

¹ Mu'cemü'l-Büldân, II,217.

² Buraya Darbü'l-Kilâb, denilmesinin nedeni şudur: Bir hileyle -savaş meydanında- Sâsânî İmparatoru Enûşîrvân'ın elinden kurtulan Bizans İmparatoru Kayser'i - Enûşîrvân'ın emriyle- İyâs b. Kabîse b. Ebi't-Tâit (إياس بن قبيصة بن أبي الطائي) izlemiş ve onu Sâtîdmâ'da yakalamış, köpeklerin öldürülüşü gibi ordusunu kılıçtan geçirmiş, bu karşılaşmadan Kayser özel maiyetiyle beraber zor bela canını kurtarabilmiştir. Bkz. Mu'cemü'l-Büldân, II,222.

³ Mu'cemü'l-Büldân, II,407.

⁴ Mu'cemü'l-Büldân, II,415.

⁵ Mu'cemü'l-Büldân, III,307.

⁶ Mu'cemü'l-Büldân, III,495.

⁷ Mu'cemü'l-Büldân, IV,309.

⁸ Mu'cemü'l-Büldân, IV,190-193.

⁹ "ميافارقين" بتشديد الياء، بعدها فاء وألف وراء مهملته، ووقف مكسورة بعدها ياء ونون: بلد معروف بديار بكر، بينته وبين آمد ثلاثة برد، أنشد نعل عن عمرو عن أبيه: فإن يكُ في كيل اليمامة عُسرة ... فما كيلُ ميافارقين بأعسرا. قال: والكيل هنا: السعرة، يقال كيف الكيل عندكم: أي كيف السعرة والكيل:

والجازارة. قلت له: أي جازيته. Bkz. Ebû Ubeyd el-Bekrî, Mu'camu Mâ İsta'cem, I,348.

ميفارقين: أشهر مدينة بديار بكر، قالوا سميت بميا بنت لأنها أول من بناها وفارقين هو الخلاف بالفارسية يقال له بارجين لأنها كانت أحسنت خندقها فسميت بذلك وقيل ما بُني منها بالحجارة فهو بناء أنوشروان بن قباد وما بُني بالأجر فهو بناء أبرويز، قال بطليموس

مدينة ميفارقين طولها أربع وسبعون درجة وأربعون دقيقة وعرضها سبع وثلاثون درجة وثلاثون دقيقة داخلية في الإقليم الخامس طالعتها الجبهة بيت حياتها ثلاث درج من العقرب لها شركة في السماك الشامي وحرب في قلب الأسد تحت أربع عشرة درجة من السرطان يقابلها مثلها من الجدي بيت ملكها مثلها من الحمل رابعها مثلها من الميزان، وقال صاحب الزيج طول ميفارقين سبع وخمسون درجة ونصف وربع وعرضها ثمان وثلاثون درجة، والذي يعتمد عليه أنها من أبينة الروم لأنها في بلادهم وقد ذكر في ابتداء عمارتها أنه كان في موضع بعضها اليوم قرية عظيمة وكان بها بيعة من عهد المسيح وبقي منها حائط إلى وقتنا هذا قالوا وكان رئيس هذه الولاية رجلاً يقال له ليوطا فتزوج بنت رئيس الجبل الذي هناك يسكنه في زماننا الأكراد الشامية وكانت تسمى مريم فولدت له ثلاثة بنين كان اثنان منهم في خدمة الملك ثيودسيوس اليوناني الذي دار ملكه برومية الكبرى وبقي الأصغر وهو مروثا فاشتغل بالعلوم حتى فاق أهل عصره فلما مات أبوه جلس في مكانه في رياسة هذه البلاد وأطاعه أهلها وكان ملك الروم مقيماً بدار ملكه برومية وكان تحت حكمه إلى آخر بلاد ديار بكر والجزيرة وكان ملك الفرس حينئذ سابور ذو الأكتاف وكان بينه وبين ملك الروم ثيودسيوس منازعة وحروب مشهورة وكان ثيودسيوس قد تزوج امرأة يقال لها هيلانة من أهل الرها فأولدها قسطنطين الذي بنى مدينة قسطنطينية ثم مات ثيودسيوس فملكوا هيلانة إلى أن كبر ابنها قسطنطين فاستولى على الملك برومية الكبرى ثم اختار موضع قسطنطينية فعمرها هناك وصارت دار ملك الروم، وبقي مروثا بن ليوطا المقدم ذكره مقيماً بديار بكر مطاعاً في أهلها وكان له همة في عمارة الأديرة والكنائس فبنى منها شيئاً كثيراً فأكثر ما يوجد من ذلك قديم البناء فهو من إنشائه وكان رب ماشية وكان الفرس مجاوريه فكانوا يُغيرون عليه ويأخذون مواشيه فعمد إلى أرض ميفارقين فقطع جميع ما كان حولها من الشوك والشجر وجعله سياجاً على غنمه من اللصوص الذين يسرقون أمواله فيقال إنه كان لملك الفرس بنت لها منه منزلة عظيمة فمرضت مرضاً أشرفت منه على الهلاك وعجز عن إصلاحها أطباء الفرس فأشار عليه بعض أصحابه باستدعاء مروثا لمعالجتها فأرسل إلى قسطنطين ملك الروم يسأله ذلك فأنفذه إليه ووصل إلى المدائن وعالج المرأة فوجدت العافية فسار سابور بذلك وقال لمروثا سل حاجتك فسأله الصلح والهدنة فأجاب إليه وكتب بينه وبين قسطنطين عهداً بالهدنة مدة حياتهما فلما أراد مروثا الرجوع عاود سابور في ذكر حاجة أخرى فقال إنك قتلت خلقاً كثيراً من النصارى وأحب إن تعطينه جميع ما عندك في بلادك من عظام الرهبان والنصارى الذين قتلهم أصحابك فرتب معه الملك من سار في بلاده ليستخرج له ما أحب من ذلك بعد البحث حتى جمع منه شيئاً كثيراً فأخذه معه إلى بلده ودفنها في الموضع الذي اختاره من دياره ومضى إلى قسطنطين وعرفه ما صنع بالهدنة فسار به وقال له سل حاجتك فقال أحب أن يساعدني الملك في بناء موضع في ذلك الدوار الذي جعلته لغنمي ويعاونني بجاهه وماله فكتب إلى كل من يجاوره بمساعدته بالمال والنفس ورجع مروثا إلى دياره فساعده من حوله حتى أعار عوضاً عن الشوك حائطاً كالسور وعمل فيه طاقات كثيرة سدها بالشوك ثم سأل الملك أن يأذن له أن يبني في جانب حائطه حصناً يأمن به غائلة العدو الذي يطرق بلاده فأذن له ذلك فبنى البرج المعروف ببرج الملك وبنى البيعة على رأس التل وكتب اسم الملك على أبنيته ووشى به قوم إلى الملك قسطنطين وزعموا أنه فعل ما فعل للعصيان فسير الملك رجلاً وقال له: انظر فإن كان بناؤه بيعة وكتب اسمي على ما بناه فدعه بحاله وإلا فانقض جميع ما بناه وعُد فلما رأى اسم الملك على السور رجع وأخبر قسطنطين بذلك فأقره على بنائه وأعجبه ما صنع من كتابة اسم الملك على ما جده وأنفذ إلى جميع من في تلك الديار من عماله بمساعدة مروثا على بناء مدينة بحيث بنى حائطه

وأطلق يده في الأموال فعمرها وجعل في كل طاقة من تلك الطيقان التي ذكرنا أنه سدها بالشوك عظام رجل من شهماء النصارى الذين قدم بهم من عند سابور فسميت المدينة مدورصالا ومعناه بالعربية مدينة الشهداء فعربت على تطاول الأيام حتى صارت ميفارقين هكذا ذكره وان كان بين

اللفظتين تباين وتباعد وحصنها مروثا وأحكمها فيقال: إنها إلى وقتنا هذا وهو سنة 620 لم تؤخذ عنوة قط وأمد بالقرب منها وهي أحسن منها وأحسن قد أخذت بالسيف مرارا، قالوا وأمر الملك قسطنطين وزرائه الثلاثة فيبنى كل واحد منهم برجاً من أبرجتها فبنى أحدهم برج الرومية والبيعة بالعقبة وبنى الآخر برج الراوية المعروف الآن ببرج علي بن وهب وبيعة كانت تحت التل وهي الآن خراب وأثرها باق مقابل حمام النجارين وبنى الثالث برج باب الربيض والبيعة المدورة وكتب على أبراجها اسم الملك وأمه هيلانة وجعل لها ثمانية أبواب منها باب أرزن ويعرف بباب الخنازير ثم تسير شرقاً إلى باب قلونج وهو بين برج الطبالين وبين برج المرأة ومكتوب عليه اسم الملك وأمه وإنما سمي برج المرأة لأنه كان عليه بين البرجين امرأة عظيمة يشرق نورها إذا طلعت الشمس على ما حولها من الجبال وأثرها باق إلى الآن وبعض الضبات والحديد باق إلى الآن ثم عمل بعد ذلك باب الشهوة وهو من برج الملك ثم تسير من جانب الشمال إلى أن تصل إلى البرج الذي فيه الموسوم بشاهد الحمى وهناك باب آخر وهو من الربيض إلى المدينة ومقابل أرزن القبلي نصباً ثم تسير إلى الجانب الشمالي وكان هناك باب الربيض بين البرجين ثم تنزل في الغرب إلى القبلة وهناك باب يسمى باب الفرح والغم لصورتين هناك منقوشتين على الحجارة فصورة الفرح رجل يلعب بيديه وصورة الغم رجل قائم على رأسه صخرة جماد فلذلك لا يبيت أحد في ميفارقين مغموماً إلا النادر والآن يسمى هذا الباب باب القصر العتيق الذي بناه بنو حمدان ثم تسير إلى نحو القبلة إلى أسفل العقبة وهناك باب عند مخرج الماء وفي جانب القبلي في السور الكبير باب فتحه سيف الدولة من القصر العتيق وسماه باب الميدان وكان يخرج في الفصيل إلى باب الفرح والغم وليس مقابله في الفصيل باب، وفي برج علي بن وهب في الركن الغربي القبلي في أعلاه صليب منقور كبير يقال إنه مقابل البيت المقدس وعلى بيعة قمامة في البيت المقدس صليب مثل هذا مقابله ويقال إن صانعهما واحد وقيل إنه كان مدة عمارتها حتى كملت ثماني عشرة سنة فإن صح هذا فهو إحدى العجائب لأن مثل تلك العمارة لا يمكن استتمام مثلها إلا في أضعاف هذه السنين وقيل إنه ابتدئ بعمارتها بعد المسيح بثلاثمائة سنة وكان ذلك لستمائة وثلاث وعشرين سنة من تاريخ الإسكندر اليوناني وقيل إن أول عمارتها في أيام بطرس الملك في أيام يعقوب النبي عليه السلام وقيل إن مروثا بنى في المدينة ديراً عظيماً على اسم بطرس وبولس اللذين هما في البيعة الكبرى وهو باق إلى زماننا هذا في المحلة المعروفة بزقاق اليهود قرب كنيسة اليهود وفيها جرن من رخام أسود فيه منطقة زجاج فيها من دم يوشع بن نون وهو شفاء من كل داء وإذا طلي به على البرص أزاله يقال إن مروثا جاء به معه من رومية الكبرى عند عوده من عند الملك، وما زالت ميفارقين بأيدي الروم إلى أيام قباد بن فيروز ملك الفرس فإنه غزا ديار بكر وربيعة وافتتحها وسبأ أهلها ونقلهم إلى بلاده وبنى لهم مدينة بين فارس والأهواز فأسكنهم فيها وجعل اسمها أبزقباد وقيل هي أرجان ويقال لها الأستان الأعلى أيضاً، ثم ملك بعده ابنه أنوشروان بن قباد ثم هرمز بن أنوشروان ثم أبرويز بن هرمز وكان أبرويز مشتغلاً ببلداته غافلاً عن مملكته فخرج هرقل ملك الروم صاحب عمر بن الخطاب رضي الله عنه فافتتح هذه البلاد وأعادها إلى مملكة الروم وملكها بأسرها ثماني سنين آخرها سنة ثمانى عشرة للهجرة، وبعد أن فتحت الشام وجاء طاعون عمّاس ومات أبو عبيدة بن الجراح أنفذ عمر رضي الله عنه عياض بن غنم بجيش كثيف إلى أرض الجزيرة فجعل يفتحها موضعاً موضعاً، ووجدت بعض من يتعاطى علم السير قد ذكر في كتاب صنفه أن خالد بن الوليد والأشتر النخعي سارا إلى ميفارقين في جيش كثيف فنازلاها فيقال إنها فتحت عنوة وقيل صلحاً على خمسين ألف دينار على كل محتلم أربعة

دنانيير وقيل دينارين وقفيز حنطة ومد زيت ومد خل ومدّ عسل وأن يضاف كل من اجتاز بها من المسلمين ثلاثة أيام وجعل للمسلمين بها محلة وقرر أخذ العشر من أموالهم وكان ذلك بعد أخذ آمد، قال وكان المسلمون لما نزلوا عليها نزلوا بمرج هناك على عين ماء فنصبوا رماحهم هناك بالمرج فسمي ذلك الموضع عين البيضة إلى الآن، وإياها عنى

المتنبي في قوله يصف جيشاً: في قوله يصف جيشاً:

ولما عرضت الجيش كان بهاؤه ... على الفارس المرخي الذؤابة منهم
حواليه بحر للتجافيف مانج ... يسير به طود من الخيل أيهم
تساوت به الأقطار حتى كأنه ... يجمع أشتات الجبال وينظم
وأدبها طول القتال وطرفه ... يُشير إليها من بعيد فتفهم
تجاوبه فعلاً وما تسمع الوحي ... ويسمعها لحظاً وما يتكلم
تجانف عن ذات اليمين كأنها ... ترق لميافارقين وترحم
ولو زحمتها بالمناكب زحمة ... درت أي سُورِيا الضعيف المهدم

Sonuç

Netice itibariyle Yâkût el-Hamavî, oldukça kadîm bir geçmişe sahip olan ve İslâm'ın ilk asrının ikinci çeyreğinin başlarında, başka bir deyişle Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin üzerinden henüz 19. yılında İslâm hakimiyeti altına giren Meyyâfârikîn hakkında *Mu'cemü'l-Büldân*'ında önemli bilgiler vermiştir. Bu bilgilerin merkezinde o günkü ilmi gelişmeler muvacehesinde verilen coğrafi malumat yer almaktadır. Bunun yanı sıra şehrin isminin menşei, mimari yapısı ve siyasi tarihi hakkında da önemli bilgilerde vermiştir.